
*Андрущенко В. П.,
ректор НПУ імені М. П. Драгоманова,
академік АПН України
Вовк Л. П.,
завідуюча кафедрою теорії та історії педагогіки
НПУ імені М. П. Драгоманова*

ІСТОРІЯ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЦІННОСТЕЙ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ СИСТЕМ

Сучасні наукові, соціальні, економічні проблеми виникають і розв'язуються в інтеграційній площині різних галузей, наук, дисциплін, а отже вимагають не вузького професіоналізму, інформаційності, а широкого, всебічного вивчення, уміння бачити їх взаємоузгодженість, динаміку. Завдання збереження і примноження загальнолюдських і національних цінностей проголошуються сьогодні на рівні проєктивності державної гуманітарної політики. Це орієнтує на поєднання “гуманітарної” і “сцієнтистської” культур у професійній підготовці вчителя, відмови від роз'єднання освіти і виховання у практиці середньої та вищої школи. Підготовка вчителя у системі діяльності Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова відбувається у гармонії з розвитком світових тенденцій професійної підготовки, вітчизняного, вивіреного історією досвіду, де значення має співвідношення педагогіки з психологією, філософією освіти, акмеологією, аксіологією, антропологією – наук, які вивчають різні сторони професійного, соціального, індивідуального становлення особистості. Розуміння проблем і перспектив розвитку суспільства загострює увагу на тому, що підготовка вчителя вимагає орієнтації на історію професійної підготовки, зокрема, не у вигляді хронологічного опису фактів, освітніх ідей, педагогічних поглядів, імен їх авторів, а аналізу педагогічного процесу в контексті соціально-культурного світового та вітчизняного поступу.

Стратегічні освітні орієнтири залежать від успадкування національних вітчизняних і світових основ педагогіки, психології, аксіології, історії філософії, філософії освіти, антропології, акмеології, культурології, етики, логіки, етнопедагогіки і т.ін., від інтеграції традиційних національних освітніх цінностей зі стандартами транснаціональної освіти.

Успадковані впродовж тисячоліть цінності примножують сучасні моральні цінності: чуйність, доброта, чистосердечність. Щойно

Президентом і членами Уряду України проголошено, як суспільну цінність, ідею професійних чеснот перед народом України, громадянської злагоди, елітарності інтелекту. Тому проблема розширення, аксіологічного збагачення, мобільності викладацького та студентського контингенту набуває особливого значення.

Аксіологічність надає проблемі професійної підготовки вчителя концептуальності, креативності, сприяє з'ясуванню історико-педагогічного факту не лише за хронологією, але і за змістом.

В контексті Болонського процесу важливими є аксіологічні орієнтації, що втілюють неперехідні цінності духовного життя суспільства, оскільки вони історично були однією із суттєвих стратегічних основ освіти. Тому і етапи педагогічної підготовки в Україні і в Києві, зокрема, важливо характеризувати не лише за хронологічними, культурологічними, суспільними і т.ін. ознаками, але й за станом і трансформацією аксіологічних ознак педагогічної професії.

Щоб визначитись у аксіологічному обґрунтуванні сучасної стратегії освіти, необхідно зосередитись на історичній відповідності цінностей у масштабах світових, вітчизняних, регіону. Це означає прослідкувати, як у далекі часи і сьогодні загальнолюдські і національні цінності в інтегрованому і адаптованому вигляді склали і складають основу прогресивних систем освіти.

Закриття Київського університету в грудні 1920 р. і перетворення його в Київський Інститут народної освіти (КІНО) призупинило університетську освіту в Україні і, зокрема, в Києві, і призвело "...до розпорошення наукових сил, зниження рівня підготовки спеціалістів..." (див. "Київський університет імені Тараса Шевченка. Сторінки історії і сьогодення" / за заг. ред. академіка В. В. Скопенка. – К., 1994. – С. 49). Ми, викладачі і студенти-драгомановці, усвідомлюємо і розділяємо думку авторів вказаного видання.

Хоча історичні факти стверджують, що КІНО та інші новоутворені в 20-х роках після реформування університетів заклади все ж успадковували освітні, професійні, наукові цінності, зібрані і примножені діячами університету впродовж майже століття його існування. Педагогічна наука і практика підготовки вчителя в Києві радянського періоду не апелювали виразно до аксіологічних концепцій. Але цінності, традиції, успадковані через професорів Київського університету, безперечно, утримувались у контексті змісту педагогічної підготовки.

Дослідження і вивчення історії освіти ХХ ст. в українських навчальних закладах у ХХ ст. свідчить про те, що з 20-х рр. вона набула

об'єктивних основ наукового дослідження та змістовного з'ясування у навчальному процесі. І все ж на етапах і попередніх, і наступних радикальних соціальних змін спостерігалася стійка тенденція до замовчування, деформування, відкидання окремих сторінок педагогічного досвіду, обмеження можливостей об'єктивного з'ясування педагогічних цінностей внеску педагогів вищої школи, учителів, освітян, науковців.

У контексті забезпечення ідей Болонського процесу актуальним є вивчення найбільш цінного педагогічного внеску у скарбницю світового і вітчизняного процесу. Міністр освіти Австрії Елізабет Герер, почесний доктор НПУ імені М. П. Драгоманова, виступаючи перед членами Вченої Ради і студентами університету, підкреслила, що орієнтація на відтворення, передачу аксіологічних показників виступає структуротворчою основою освіти як в її країні, так і в інших Європейських країнах. “Вчитись, щоб навчати” – неперервний аксіологічний орієнтир, неперервна традиція і інновація українського соціуму, а отже, освітян, педагогічної громадськості, інтелігенції Києва. Переривалась вона лише епізодично і частково на етапах соціальних потрясінь.

Зберігалась і ієрархія освітніх цінностей, в якій педагогічна аксіологія визначає ціннісну свідомість, ціннісне відношення і ціннісну поведінку особистості.

Проблеми освіти і виховання, починаючи з античності, органічно структурувались у філософській і загальній соціокультурній системах.

Цінності людина освоює впродовж всього життя. А тому, звісно, сама освіта при цьому все ж виступає як універсальна цінність. Про це пам'ятали покоління тих, хто готував до педагогічної діяльності. До речі, означена століттями духовна і прагматична аксіома залишається актуальною для освітян України ХХІ ст. Міністр освіти і науки України Ніколаєнко стверджує, що “... знання без застосування – це зброя у футлярі”.

Історія освіти, підготовки вчителя в Україні і в Києві пройшла складні і цікаві етапи. Сучасний студент шукає, вивчає, аналізує, робить висновки. На жаль, на сторінках сучасних навчальних видань, серед, не завжди вивірених хронологій, переліку прізвищ, коротких біографій, інформації про діяльність і внесок у вигляді назв праць педагогів (ознак деформованості персоніфікованого розгляду, що залишилась архаїкою минулого на сторінках окремих посібників), ще іноді недостатньо висвітлено, вивірених правдою історії зміст, зокрема, і про те, який родовід підготовки вчителя в Україні, регіонах, у місті Києві, на яких

аксіологічних скрижалях структувалася педагогічна підготовка столичної вищої педагогічної освіти, послідовниками і спадкоємцями якої є Київський університет імені Тараса Шевченка та НПУ імені М. П. Драгоманова.

Були часи, коли Київ був офіційно визнаними “освітніми Атенами”, зокрема, в галузі підготовки тих, хто навчав і в околишніх (ближніх) і далеких регіонах. В інші епохи місто намагались викреслювати як змістовий еталон освітнього процесу, як одиницю культурноосвітньої системи. Стан проблеми вивчаємо за дослідниками історії – М. Максимовичем, М. Костомаровим, М. Драгомановим, М. Грушевським, за працями сучасних вчених, за літописами діяльності учасників освітнього процесу.

Історію освіти важливо з’ясовувати виходячи з реалії, що однією з важливих тенденцій розвитку педагогічного процесу є ціннісна парадигма. Аксіологічність педагогічної професії, модель підготовки до вчительської справи передавали Києву впродовж століть Києво-Могилянська академія, Київський університет. Період діяльності перших українських урядів 1917–1919 роки сприяв об’єднанню педагогічних зусиль на різних напрямках освіти, зокрема, і на проблемі освіти як універсальної цінності, а отже, і на проблемі педагогічної підготовки.

З 20-х років минулого століття аксіологічність педагогічної підготовки в Києві, закладеної тривалою в історичному плані педагогічною традицією, успадкував від Київського університету КІНО.

Ціннісною парадигмою позначалась тривала історія людства, історія нашого народу.

Стародавній світ характеризувало ціннісне світосприйняття. Джерелом моральних цінностей середньовіччя був Бог, богослівні добродітності – Віра, Надія, Любов. Педагогічна думка Київської Русі відображала цінності народної педагогіки, що узгоджувались з церковно-християнською метою формування особистості. Ціннісними орієнтирами виховання у Києві були: розумовий розвиток молоді, моральні якості, підготовка до праці, ідея захисту рідної землі. Закладів, які б готували вчителів, не було. Освіченість ідентифікувалась із самодосвідом, поширювалась шляхом індивідуальної передачі знань. Педагогічним ремеслом займалися представники духовенства, грамотні ініціатори освітнього сподвижництва.

Корпоративне правило київських “майстрів грамоти” було і педагогічним, і морально етичним, і громадянським: навчився сам – навчи іншого, тому, що знаєш. Педагогічні пам’ятники стародавнього Києва

засвідчують передачу ціннісних відношень (до природи, до людини, до знань, до моралі, до віри) і спроби його осмислення.

Історія освіти і педагогічної думки Києва – це також історія підготовки вчителя, історія формування універсальної педагогічної цінності – потреби засвоєння і передачі знань. Цінності трансформовані у зміст педагогічної освіти з часів Київської Русі – миролюбство, працелюбність, чесність, повага до інших. Діячі та вихованці Києво-Могилянської академії визначали серед найважливіших цінностей здоров'я, просвітництво розуму, добре серце. Г. Сковорода віддавав пріоритет знанням, як цінності, почуттю вдячності, природній внутрішній вихованості, як характерологічній рисі особистості.

З середини XVII ст. до поч. XIX ст. Київ у галузі підготовки до навчання інших займав чільне місце серед регіонів і міст України. Діячі братських шкіл і Києво-Могилянської академії не лише закладали основи вивчення мов, філософії, літератури, але й готували школи педагогічного спадкоємництва. Випускники Києво-Могилянського колегіуму з 1632 р. акумулювали і поширювали особливості педагогічних знань, запроваджували основи педагогічної практики.

Випускники колегіуму навчали по різних землях, і, навіть, жінок і сиріт. У 1649 р. у Москві спеціальним актом визначались педагогічні права і обов'язки учителів-ченців з Києва. Виходцями Київської академії були Єпіфаній Славинецький і Симеон Полоцький, які організували слов'яно-греко-латинські школи в Москві і більшість ректорів, професорів, викладачів навчальних закладів XVIII ст. Навчав у Переяславському та Харківському колегіумах Г. Сковорода.

Випускники працювали вчителями і відкривали заклади в інших регіонах. Харківський колегіум і Київська академія взаємодоповнювали один одного педагогічним досвідом. Окремі вихованці колегіуму продовжували навчання у академії. До академії звертались з проханням допомоги організатори і діячі Полтавської, Чернігівської, Новгород-Сіверської семінарій. Академія підтримувала ідею всестановості шкіл, запровадження у них загальноосвітніх, а не лише духовно-професійних знань.

З 1786 р. в Росії відкривались народні училища. Синодові приписувалось забезпечувати училища в інших (16-ти губерніях) вчителями, зокрема з числа студентів і випускників Київської академії. Випускники академії були учителями класів у самій академії і учителями Київської Головної школи.

У XVIII ст. академія була, за оцінкою М. Грушевського, “головним вогнищем освіти і українського культурного руху”. Педагогічні цінності передавались випускникам академії у контексті філософських та морально-етичних поглядів. Розглядалися теорії про діяльність людини, сутність щастя, ідеї свободи, добра, здоров’я людини, знань людини.

В. Аскоченський, один із перших, хто науково-теоретично розвивав напрямок історії освіти і педагогічної думки, характеризував академію і Київ, як освітній простір, де “було кого послухати і було чому навчитись”... Навчальний курс академії був орієнтований не лише на викладання теологічних наук. Заклад готував до педагогічної світської діяльності і управління середніми навчальними закладами.

З 1819 по 1834 рік (від повного перепрофілювання Києво-Могилянської академії у духовний заклад і до відкриття Педагогічного Інституту у структурі Київського університету Св. Володимира) в Києві систематизована підготовка вчителя офіційно була перервана.

Але абсолютно не можна погодитись із констатаціями авторів про занепад педагогічної освіти у Києві, чи про перерваність підготовки тих, хто готувався сам навчати.

КДА вже мала певний досвід педагогічної традиції духовного і світського спрямування.

В академії була укладена власна програма з педагогіки. О. Новицьким та іншими діячами і вихідцями Києво-Могилянської академії був знаний і шанований “Духовний регламент” Феофана Прокоповича, який передбачав поєднання громадянського і релігійного виховання. Ці та інші педагогічні новаторства практикувались до впровадження у закладі. Приділялась увага у контексті Європейського Просвітництва, навчанню природовідповідності, формування цінностей особистості, потреби дидактичних знань майбутнього духовного діяча, в якому вбачали і майбутній можливий статус громадянського педагога.

На початку XIX ст. Російська монархія у контексті змін системи державного управління лібералізує і освіту, що відкриває можливості підготовки вчителя.

Статутом Російських Імператорських Університетів (1804 р.) передбачилось чотири відділення (факультети) університету: моральних і політичних наук, фізичних і математичних, лікарських медичних і словесних наук. Головним завданням університетів була підготовка чиновників для різних напрямків державної служби. Це стосувалось посад викладачів самих університетів і вчителів гімназій. Програмувалось створення Учительських або Педагогічних Інститутів в системі діяльності

університетів. Педагогічні Інститути, як установи при університетах, мали готувати фахівців цільового призначення (вчителів для викладання у гімназіях та повітових училищах). Процедура зарахування та зміст і порядок підготовки учителів прописувались окремим розділом.

Навіть при наявності систематизовано викладеної історії того чи іншого університету не завжди, на жаль, можна чітко прослідкувати фахову підготовку педагогів при цих закладах.

У ХІХ ст. учителів для викладання у гімназіях готували у Московському, Петербурзькому, Харківському, Казанському, Київському, Новоросійському університетах. Їх зараховували на попередній курс для вирівнювання знань, поглиблення загальноосвітньої підготовки. Викладання проводилось за інтеграційною системою вивчення конкретної науки разом з методикою її викладання.

З 1806 до 1832 р Харківський університет був єдиним центром підготовки педагогічних кадрів з вищою освітою і центром організаційно-методичного керівництва освітою в Україні.

У 1832 р. центром нового освітнього округу було визначено Київ. Територіально він охоплював навчальні заклади Київської, Волинської, Подільської, Чернігівської губерній.

Урядовою політикою наголошувалось, що Київська академія залишилась духовним закладом і не була конкурентом існуючим університетам. Підготовлені впродовж ХVІІІ ст. Київською академією кадри зосереджували в своїй діяльності і характер цінностей освіти. Визначні діячі закладу протягом ХVІІІ – поч. ХІХ ст. також мріяли про перетворення академії в університет і робили ініціативні спроби. Тому і погоджувались працювати в університеті Св. Володимира з першого етапу відкриття.

В 1834 р. діяльність подібного до існуючих в інших університетах Росії педагогічного інституту було започатковано і при Київському Університеті Святого Володимира. Це був заклад інтернатного типу. Слухачі утримувались “державним коштом”.

Налаштовування діяльності університетів супроводжувалось цілою низкою складнощів. Тому не просто встановити чіткість започаткування роботи в системі університетів інститутів, кафедр, відділень (факультетів), закриття, відновлення, перепрофілювання підрозділів.

У контексті викладання філософії, етики, логіки передавались знання з основ дослідної психології, про пізнавальну діяльність, ідеї про професійні цінності, зокрема, педагогічні ціннісні відношення до знання і виховання.

Зміст дисциплін, методика їх викладання вивчалась студентами за участі професорів наук “до викладання яких студенти Педагогічного інституту готувалися”.

Обрані дисципліни та “засоби їх викладання” студенти вивчали в останній рік навчання. Як засвідчують дослідники, подібна схема зберігалась ще напочатку ХХ ст.

В системі підготовки вчителів при університетах педагогічні цінності акумулювались у контексті філософської думки.

В педагогічних інститутах при університетах навчали новим дидактичним ідеям, орієнтували на розуміння педагогічних явищ, антропологічних ідей.

Тривалий час теоретико-педагогічні питання не були самостійною галуззю вивчення і дослідження. Вони розглядались у контексті філософії. Як і в Арістотеля еталонами істинних цінностей вважались “доброчесність, доброчесна людина”.

У процесі підготовки вчителя використовувались праці авторів про “користь моральної освіти”, про мораль, “яка досягається освітою розуму і серця”.

Випускники інститутів знали праці Сімеона Полоцького (1629–1680 р.), який вважав, що вчитель повинен навчати дітей читати книгу, яка і є “оточуючим світом”. Ідея про те, що наставницею “в нравах” є філософія, про потребу самопізнання трансформувалась в аудиторії університетів. Європейських цінностей про збереження здоров’я та етику навчали через залучення праці Е. Роттердамського, перекладеної Є. Славинецьким.

Основи знань про педагогічну діяльність, психологію, професійну культуру, професійний інтерес, спрямування особистості, аксіологічну сутність освіти формувались у системі викладання філософії або факультативних курсів. У Київському університеті викладання проводилось з урахуванням традицій педагогічної підготовки у Київській академії, оскільки читали курси випускники і діячі академії (зазвичай, магістри або професори богословія).

Характерно, що і прогресивні представники академії і наглядчі Св. Синоду вважали небажаним фактом у змісті педагогічної підготовки в академії, і тим більше в університеті, поєднання викладання закону Божого з логікою, психологією, педагогічними знаннями. Класичний зміст педагогічних знань не лише в університеті, але і в академії мав і надалі світську спрямованість.

Педагогічні теорії класиків світової і вітчизняної педагогіки – аксіологічні. Цінність освіти вбачалася у вдосконаленні життя і самої особистості.

З 1834 р. до 1850 інститут Київського університету випускав щорічно до 20 випускників різних спеціальностей, які працювали в гімназіях Києва та інших міст.

Пізніше готували вчителів і через систему екстернату (до 10 осіб щорічно). Ефективність підготовки і її аксіологічність, антропологізм забезпечувались тим, що в контексті філософії як університетської дисципліни формувалась педагогіка як наука і як навчальна дисципліна.

В 20–50-ті рр. ХІХ ст. педагогічні цінності Києва формуються викладачами духовної академії і університету. Але пріоритет у справі організації педагогічної підготовки з 1834 р. належить університету. Разом з тим педагогічні ідеї у контексті філософії, логіки, етики проголошувались вихованцями, викладачами академії. Продуктивному змісту викладання і впровадження педагогічних цінностей в Києві сприяло те, що курс морального богослів'я в 1813–1835 р. в Київській духовній академії читав ректор, архієпископ Іннокентій (Борислав). В 1831–1835 рр. в академії викладались також курси моральної філософії (І. Скворцов).

Ідеї педагогічної аксіології, педагогічної антропології, психологічні ідеї цих авторів, зміст праць (“Про людину”, “Моральна антропологія”) поширювались у системі світської підготовки вчителя, як християнська альтернатива. Серед них були ідеї про здоров'я, як найвищу цінність людини і потребу його збереження, про зміцнення і збереження людської гідності, моральної досконалості, самопізнання, совісті (Сборник из лекций бывших профессоров Киевской духовной академии. – К., 1969. – с. 11, 50, 53).

В 1834 р., за рекомендацією ректора академії Іннокентія, в університет викладачем філософії для студентів педагогічного інституту було призначено О. Новицького. У лекціях для майбутніх учителів гімназій ним використовувались теоретичні надбання діячів Київської академії, педагогічний і дослідницький досвід О. Галича (викладав у Петербурзькому педагогічному інституті). В свою чергу, слугуючи справі, філософ-педагог намагався створити цілісну науку про людину – “Людинознавство”, вивчати людину, збагачену “вірою і освітою” (А. Ананьєв).

В аудиторіях Педагогічного інституту при Київському університеті Св. Володимира з часу його заснування, за дієвого впливу самого ректора М. Максимовича і професорів започатковуються принципи дидактики,

історії освіти, психології, педагогічної антропології, онтології, етнопедагогіки.

Природничонаукові і філософські праці М. Максимовича, першого ректора університету, були позначені ідеями Шеллінга, Д. Веланського, М. Павлова. Це крім того, що Максимовича самого вважали справжнім українським патріотом. Професорами-вихідцями академії в університеті була представлена прогресивна, на той час, традиція філософської думки, філософія культури. Вона інтегрувала в собі і психолого-педагогічні знання, ідеї розуміння себе в контексті світових цінностей. В університеті створювався прошарок вітчизняної педагогічної інтелігенції. У контексті викладу навчального матеріалу були ідеї моралі, історія філософії у взаємозв'язку з культурно-освітніми імперативами. Студентам педагогічного інституту викладались основи педагогіки і логіки. Започатковується інституціоналізація ідеї педагогічної антропології, означеної пізніше К. Ушинським.

В системі навчання майбутніх вчителів при Київському університеті Св. Володимира чільне місце займала психологія і фізіологія, як дві супідрядні основи антропології – науки про людську природу, а також успадковані традиційні морально-етичні цінності, що поширювались на наших землях у додержавний період, у часи Київської Русі.

В матрикулі правил для студентів і слухачів Педагогічного інституту при університеті Св. Володимира, підписаному ректором Максимовичем, вказувалось на необхідності дотримання “чистой и непорочной нравственности”. Тематика самостійних творів студентів (1834–1839 рр.) не може не зацікавити і сучасного студента, який готується стати вчителем. Серед творів, що зберігаються у фондах відділу рукописів бібліотеки ім. В. Вернадського – спрямовані на визначення ціннісних орієнтацій педагогічної професії: “Чи потрібна освіта для генія”, “Важливість знання історії”, “Про щастя”, “Кілька слів про виховання”, “Яку моральну цінність має вивчення історії”, “Про людину”, “Про вищу освіту”. Відстоюючи потребу виховання, студент університету Св. Володимира (1834 р.) у своєму творі попереджувально зазначає, що “...легко соскользнуть с узкой стези добра и почти невозможно возвратить потерявшиеся добро и любовь к добродетели”. Навіть через 170 років таке попередження про втрату цінностей людських актуальне не лише для студента. Як пересвідчуємось, це викликає одностайне занепокоєння всіх і кожного громадянина України – від гаранта Конституції до тих, кого права вона проголошує.

Представники наступних поколінь вітчизняних філософів вважали, що „славно київську школу істориків думки” (Г. Сковорода, І. Борисов, О. Новицький, С. Гогоцький, П. Юркевич) об’єднував онтологізм, як основа тодішньої вітчизняної філософії. При підготовці вчителів використовувались відповідні ідеї та література вітчизняних і зарубіжних авторів.

Школа філософів залишила, зокрема, і для освітян Києва праці, які розкривали проблеми совісті, сердечності, милосердя, “пороков и добродетелей”, “скорби, зависти, сострадания и сорадования”, задоволення і радощів.

Важливість поняття серця у творчості Г. Сковороди знайома і близька сучасному студенту педагогічного університету, оскільки споріднена з аксіологічним спрямуванням педагогічної професії на різних етапах суспільного життя.

Звичайно, в педагогіці ХІХ ст. чітко була представлена панорама християнських цінностей. Важливо, що приділялась увага і проблемі формування “світських” цінностей вчителя: “Воспитание есть полнота развития, обработка дарованной природы” (із твору студента університету 1834 р.). О. Новицький філософію природи вважав основою виховуючого навчання. Гідність за висновком його психологічних спостережень заключалось і у знанні.

Як перший обов’язок людини філософами і академії, і університету характеризувалась турбота про здоров’я, про його збереження, про стан тіла. Вищою формою досконалості вважалась моральна досконалість, “повага голосу своєї совісті ...”. За основу пізнання вважали “акт внутреннего объединения познающего с познаваемым”.

Гуманістичні педагогічні цінності, декларовані філософами формувались в умовах тодішнього суспільства. Новицький, як і інші відомі діячі, відрефлексовуючи стан адміністративної сваволі, коли учителів і учнів Київської шкільної округи, піддавали поліційному нагляду, намагались протистояти ситуації авторитаризму і приниження. У своїй практичній діяльності, в теоретичних працях, викладацькій роботі він орієнтував на істинність педагогічних цінностей. Викладанням змісту не обмежувалась діяльність О. Новицького на ниві педагогічної підготовки. Він приділяє увагу висвітленню педагогічного процесу в університеті та навчальних закладах Києва на різних етапах, характеризує управлінську діяльність освітою у Києві з часів організації навчального округу, вказуючи, що “...лише з кураторством М. Пирогова повіяло духом гуманного ставлення до вчителів і учнів...”.

Торуючи сьогодні можливі шляхи духовної інтеграції на Захід і Схід сучасній студентській молоді важливо, що в середині XIX ст. за прикладом Європейського просвітництва у контексті філософії викладалась студентам практична психологія і педагогіка, спрямована на ідею вільного розвитку особистості, що не зовсім уніфікувалась з державницькою ідеєю виховувати слуг для держави.

В основі світової і вітчизняної педагогіки XIX ст. була цілком обґрунтована філософія освіти. Реалізація практичних освітніх завдань, хоч і небагаточисельним прогресивним педагогічним колом була можливою завдяки використанню існуючих наукових результатів зарубіжних і вітчизняних класиків науки – І. Песталоцці, Ф. Гербарта, Ф. Фребеля і А. Дістервега, К. Ушинського, М. Пирогова. На цей період педагогічна аксіологія оперує такими стержневими поняттями, як душевне добро, на яке має опиратись ідея формування особистості, моральність, виховуючи навчання, авторитет, любов. Вища мета виховання педагогами класиками визначалась у контексті ідей Платона – служити істині, красі і добру. Прогресивність педагогіки в її орієнтації на ідеї загальнолюдського виховання, природовідповідність, культуровідповідність знаходила відбиток у діяльності професорів Київського університету, які готували вчителів для тодішніх гімназій.

Педагогічна думка Києва, яка впливала на підготовку вчителя у різних закладах, спиралась на новітні досягнення в педагогіці і психології, фізіології, мала філософське осмислення, до якого залучились О. Новицький, С. Гогоцький, П. Юркевич, В. Зеньковський.

Професор КДА П. Юркевич, лекції з логіки якого ходили слухати студенти університету Св. Володимира, захоплювався педагогічною тематикою. Його погляди про взаємовідношення людини і зовнішнього середовища були знані і використовувались у програмному змісті педагогічної підготовки.

Прогресивні педагогічні ідеї Києва не були співзвучні авторитарному стилю управління освітою представниками монархії. Професори, викладачі, студенти університету, відстоюючи цінність освіти, стали організаторами педагогічного процесу в закладах освіти, ініціаторами створення неформальних освітніх закладів (народних аудиторій, недільних шкіл, педагогічних лекторів тощо).

Виділення проблеми духовного виховання як самостійної дозволяло слухачам курсів забезпечувати на практиці особливості світського та духовного виховання, використовувати педагогічну навчальну літературу і у світських, і у духовних закладах. Важливим для педагогічної підготовки

були питання про педагогічний таланти, педагогічну майстерність, педагогіку як мистецтво. Традиційні православні цінності оберігались і трансформувались як основа культурної ідентичності виховання, гуманізму.

Ціннісні орієнтири поширювались на підготовку вчителів історії, географії, літератури, навчання у недільних школах, читання в народних аудиторіях м. Києва.

Історія змісту освіти передбачає відповідність педагогічної аксіології поколінь. Київська академія надала професійної спрямованості педагогічній практиці і думці Києва. Заснування ж Київського університету знаменувало появу у Києві офіційно визнаної вищої педагогічної освіти. Для сучасних студентів НПУ імені М. П. Драгоманова відслідкування історичності зв'язків поколінь педагогів, історія педагогічної освіти віддзеркалюється у діяльності закладів, вихованців і вихователів, в іменах, поколіннях, періодах розвою і забуття факту високої освіти в Києві.

Створена кафедра педагогіки у Київському університеті сприяла запровадженню педагогічних знань на різних факультетах, участі випускників і професорів університету у громадсько-педагогічному русі. Було узаконено, що професори філософії офіційно читали педагогіку. У зв'язку з реформами в закладах приймалися рішення про потребу педагогічних знань, з'ясування соціальної значимості освіти і для юристів та медиків. Принагідно підкреслити, що ця ідея набуває державного звучання в умовах демократизації сучасного суспільного процесу в Україні.

З 1862 р. читання педагогічних дисциплін продовжувалось на післяуніверситетських педагогічних курсах.

М. І. Пирогов, як попечитель київського навчального округу, турбувався про підготовку вчителів, про виховання загальнолюдських цінностей, зокрема тих, що сприяють зміцненню “внутрішньої” природи особистості, народності виховання.

В основі науковості педагогіки К. Ушинського було завдання її філософського осмислення, проголошення “антропологічності принципу”, зв'язку психічних явищ, принципи народності освіти, патріотичного і трудового виховання. Загальний антропологізм думок цих авторів відображувався і в лекціях професорів Київського університету. Вони склали основу психолого-педагогічних ідей Б. Ананьєва.

Актуальні педагогічні ідеї виокремлювались з філософської проблематики. Висвітлювались філософсько-педагогічні концепції

представників античності, європейських педагогів. Студентам відомі були праці К. Ушинського, зразки педагогічної аксіології П. Юркевича, який підкреслював потребу навчити учня співчуття, любові до ближнього, захопленню. М. Драгоманов та інші випускники університету, успішно викладали у гімназіях, були організаторами перших недільних шкіл Києва, авторами змістовних праць про проблеми української школи, професію учителя.

Дальше розмежування змісту викладання філософських і педагогічних наук надало нового імпульсу педагогічній підготовці і педагогічному процесу у Києві. Поширення знань, педагогічних цінностей, моральних принципів, передача умінь і навичок педагогічної діяльності (“вчитись, щоб навчати”), залишалось пріоритетом діяльності професорів, студентів, випускників університету. Педагогіка і психологія викладались на вищих жіночих курсах, в училищі графині Левашової, у військовій гімназії, кадетському корпусі.

Ідея К. Д. Ушинського про народність виховання, засновану через врахування загальнолюдських принципів, про наукові знання як загальнолюдську цінність набула впровадження у закладах підготовки вчителів у Фребелівському інституті, фокусувалась у педагогічній діяльності С. Русової, Б. Грінченка, І. Нечуя-Левицького, в ініціативах про відкриття українських відділень в закладах педагогічної підготовки. Позитивно позначились на змісті педагогічної підготовки праці В. Зеньківського.

Зв'язок етики з педагогікою віддзеркалював ідею, що “... моральні закони зміцнюються ... шляхом виховання, воля людини повинна формуватись і спрямовуватись на істину і добро”. Мета виховання проголошується прогресивними представниками педагогічної думки як “розвиток вихованця у моральному напрямку, розкриття його здібностей і самоорганізованості, формування характеру, чіткості і ясності почуття, сили і ясності розуму”. Вітчизняними істориками, етнографами (М. Драгоманов, В. Антонович, Ф. Вовк, П. Чубинський, М. Лисенко), мовознавцями (П. Житецький, О. Потебня, М. Сумцов) розвивався науковий напрямок, який сприяв формуванню у майбутніх вчителів цінностей народного, патріотичного характеру, гідності, гордості. Автори лекцій зосереджують увагу на тематиці про мету виховання, “педагогічності моральних понять” (у співвідношенні до духовної моралі), ідеалу моралі, виховання чеснот – честі, доброзичливості, обов'язку, добра, справедливості, благосклонності, відповідальності, працелюбства (важливість праці для особистості, для спільноти). Важливими були

проблеми, пов'язані з педагогікою особистості і суспільства, товариськість, педагогіка соціальних запитів, педагогічна культура держави.

Кінець XIX – поч. XX ст. позначався спробами філософського обґрунтування виховання і освіти. Це зберігало інтерес до методології педагогіки, педагогічної антропології і пізніше в 20-ті роки XX ст.

КІНО, створеному в 1920 р., заслужено було присвоєно ім'я М. П. Драгоманова. Родоначальник української науки, історик, соціолог, філософ, ініціатор національно-освітніх проблем, автор ідей і практичного втілення у вигляді перших недільних шкіл для дорослих проблем вітчизняної педагогічної акмеології він був знаний і шанований як своїми співвітчизниками, так і в Європі, як своїми сучасниками – вченими і освітянами, так і послідовниками.

У 20–30-ті рр. ціннісні орієнтири педагогічної професії прослідковуються у працях і діяльності С. Ананьїна, Я. Чепіги, В. Дурдуківського, О. Залужного, Г. Ващенко, А. Макаренка та ін. Але предметне адекватне вивчення їх ідей, позбавлення нашарування ідеологічних оцінок, впровадження в систему педагогічної підготовки стало можливим у 60–70-ті рр. У кінці XX ст. пріоритетними у педагогічній професії виступають цінності самореалізації (творчість, самоствердження), гуманізації (співробітництво).

Як бачимо, і поступальність, і пріоритетність змісту педагогічної підготовки та педагогічної діяльності історично авторами вбачалась саме через проблему особистісних цінностей самого вчителя. Але оскільки поняття аксіології не зовсім конкретизовано в науці, то в освітній практиці за звичай ціннісний ідеал відповідав соціокультурним орієнтирам, національним традиціям.

На період створення КІНО, на базі реорганізації Київського університету цінності професії вчителя визначались суспільними завданнями. Антропологічність педагогіки, сформована у змісті педагогічної підготовки в Київському університеті, віддзеркалювалась у працях з педології та навчально-методичній діяльності С. Ананьїна, професора, завідуючого кафедрою педагогіки КІНО, декана факультету.

У новостворений КІНО влились традиції і Фребелівського інституту, започатковані В. Зіньківським, С. Русовою.

Покоління вчених, реформованих класичних університетів зберігало і примножувало педагогічну традицію і цінності через аудиторії КІНО та інших закладів України. Г. Є. Жураківський – ініціатор і організатор вивчення та організатор кафедри історії педагогіки в Київському

університеті, а пізніше і в КІНО – на прикладі осмислення морально-етичних ідеалів висловлював думку про педагогічні проекти.

Ліквідація університетів, заміна їх іншими закладами, зокрема, ІНО, пояснювалась, як спроба подолати нестачу педагогічних кадрів.

В Україні було встановлено єдину систему педагогічної освіти, що дійсно забезпечило збільшення фахівців з вищою освітою. Теоретичній та методичній підготовці вчителів в КІНО сприяло те, що заклад успадкував від Київського університету частину матеріальної бази. В аудиторіях працювали викладачі і професори, які були випускниками, або викладачами університету, що забезпечило хоча б на якомусь рівні наукову і педагогічну традицію, зокрема і в контексті передачі педагогічних цінностей.

Сьогодні педагогічна підготовка майбутнього вчителя у НПУ імені М. П. Драгоманова зорієнтована на тенденції побудови державності, демократизацію суспільства, загальнонаціональну освітню політику, в якій визначальну роль відіграє інтеграція України у світовий освітній процес. Президент, представники українського уряду і педагогічної громадськості, науковці визначають відмінність рис вітчизняної освіти, орієнтують на аксіологічність освітнього простору через врахування ідей європейської, світової освіти, особистісні цінності, цінності професійної педагогічної діяльності, відношення до знань, оточуючої дійсності, соціалізацію особистості у процесі неперервної освіти.

Серед цінностей педагогічної професії зберігаються традиційні, нормативні, інноваційні. Саме такий підхід відображає поступальність розвитку педагогічної підготовки вчителя.

Проблема історії вищої педагогічної підготовки у Києві знаходиться у сфері наукових напрямків історії, історії філософії, історії педагогіки у площині відслідкування відповідності аксіологічних тенденцій педагогічної підготовки. В університетах ХІХ ст. створювались традиції, неперервність різних напрямків науки. Після реорганізації університетів в 20-х рр. ХХ ст. педагогічна наука отримала свої пріоритети, впливала надалі на зв'язок поколінь. Це і є історична неперервність педагогічної підготовки.

Узагальнюючи сказане, залишається додати, що при підготовці вчителя у НПУ імені М. П. Драгоманова орієнтуємось на правило, що в ментальності освітнього життя Києва проблема систематизованої підготовки вчителя від початку (ХVІІІ–ХІХ ст.) і до сучасності структурувалась навколо ідеї – навчити пізнавати себе і світ “розумом і почуттями” і що виховання почуттів – своєрідна діяльність, у якій

першочерговим виступає “інтелектуальне і емоційне сприйняття” (В. Сухомлинський). Аксіологічні, антропологічні і взагалі змістовні пріоритети історії освітньої проблеми можуть лише сприяти визначенню хронологічних меж. При цьому важлива історична відповідність традиційних, загальнолюдських, національних, професійних цінностей людини як найвищої цінності, добра, істини, свободи. Відношення до дитинства, гуманізм залишались стратегічною метою підготовки вчителя у розумінні прогресивних педагогів-гуманістів різних культур. Це сприяє окресленню, коригуванню етапних контурів педагогічного явища.

Важливо, щоб наш студент – майбутній учитель усвідомив себе спадкоємцем і послідовником педагогічної традиції. За фактами історії вища педагогічна освіта в Києві, спадкоємцями якої сьогодні є випускники Київського університету імені Тараса Шевченка і Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, започаткувалась в 1834 році, з часу відкриття Педагогічного інституту в структурі університету Св. Володимира. Це не лише хронологічно. Адже освітній простір характеризується не лише датами, фактами про створення закладів, а й успадкованими вітчизняними педагогічними, науковими, професійними реаліями, зверненням до духовно-моральних, історико-національних особливостей, з'ясування проблем діяльності і проблем підготовки вчителя як носія певних культур.

До питань трансформації проблемно-сміслового розуміння діяльності майбутнього вчителя, співвідношення його з суспільно-культурним, пошуку можливостей підвищення рівня рефлексивної культури, як фактору розвитку дальшого професіоналізму учителя тісно наблизилися на теоретичному та прикладному рівні фахівці кафедр теорії та історії педагогіки, філософії, релігієзнавства, соціальної педагогіки, філософії освіти НПУ імені М. П. Драгоманова. Ці ідеї згодом будуть серед структуротворчих програм оцінки знань випускника, їх перевірки в системі державного інспектування.

Розвиток акмеологічної проблеми відбувається у контексті становлення професіоналізму майбутнього вчителя, соціального педагога, фахівця правничої педагогіки, релігієзнавства, тощо. Спеціальних кафедр ми не плануємо відкривати. Цей аспект на інтегративному рівні реалізується кафедрами теорії та історії педагогіки, педагогіки вищої школи, щойно створеної кафедри філософії освіти. Впроваджуємо існуючі акмеологічні знання в аспектах концепції становлення учителя професіонала, в системі надання другої освіти.

Теоретико-методологічний вектор НПУ імені М. П. Драгоманова, яким є збереження аксіологічності педагогічної професії, відповідає, як бачимо, світовим, зокрема, європейським стандартам, вітчизняним деклараціям проголошених урядом цінностей – милосердя, моральність, патріотизм, вірність ідеям. Як в історії підготовки вчителя, так і в сегменті географічного ареалу педагогічний потенціал драгоманівців відповідає помислам народів різних епох про виховний ідеал, стрижнем якого є національні, особистісні, державні, загальнолюдські цінності.

*Мозгова Н. Г.,
доктор філософських наук, професор
Волинка Г. І.,
доктор філософських наук, професор,
проректор НПУ імені Драгоманова з наукової роботи*

ФІЛОСОФИ УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА ЯК ЗАСНОВНИКИ СВІТСЬКОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В КИЄВІ

Історія навчальних закладів – недостатньо досліджена та вкрай перспективна галузь української історії. Сьогодні ми особливо відчуваємо дефіцит наукової літератури, присвяченої розвитку середньої та вищої школи в Україні, а також окремим навчальним закладам, а ті роботи, які маємо, як правило, відрізняються поверховим або популярно-рекламним характером. Виключення складають дослідження останніх років, серед яких насамперед слід відзначити фундаментальні праці Н. М. Дем'яненко, І. П. Важинського, В. К. Майбороди. Слід підкреслити і ті роботи, які за радянських часів були майже єдиними ґрунтовними дослідженнями у даній галузі. Це праці Ф. Г. Ланачіна та колективні монографії під редакцією М. Ф. Шабаєвої і А. І. Піскунова. Звернення ж до ґрунтовного вивчення історії київських вищих навчальних закладів, зокрема до історії Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова одразу ж порушує питання про необхідність перегляду давно усталених положень щодо часу утворення цього навчального закладу та щодо його трансформацій протягом історії існування. Останнє завдання й складає мету нашої статті.

Слід підкреслити, що за проектом Статуту Університету Св. Володимира від 25 грудня 1833 р. (і який діяв до 15 липня 1842 р.) передбачалось заснувати інститут казеннокоштных студентів, який би